

Osobnostní profily mimořádně nadaných žáků

Osobnostní profily mimořádně nadaných žáků

Někdy se může zdát, že žáci, kteří byli identifikováni jako mimořádně nadaní, jsou obdařeni nějakými speciálními schopnostmi a výhodami, které jim pomáhají uspět a zjednodušují jim život. Stále více je zřejmé, že některým žákům může výjimečnost způsobovat těžkosti ve společenském a emočním vývoji, a že žáci s mimořádným nadáním potřebují stejnou podporu při zvládnání emocí, sebepojetí, chování a pohledu do budoucnosti jako jejich vrstevníci. Ve společnosti převládající názor o „šíleném géniovi“ je nejen nefér, ale i nepřesný, a může vést k neochotě rodičů nechat vlastní děti označit jako mimořádně nadané.

Okolnosti sociálního a emočního vývoje mimořádně nadaných žáků

Mimořádně nadaní žáci nejsou homogenní, jednoduše klasifikovatelnou skupinou, a tak ne všichni se mentálně posunou stejným způsobem. I přesto, že je potřeba mít na zřeteli jejich emoční zdraví, potíže s emocemi by neměly být vnímány jako nevyhnutelné, protože mnoho z těchto žáků je dobře adaptovaných. Taktéž jsou pozorovány rozdíly mezi pohlavími. Například mimořádně nadaná děvčata jsou méně hlasitá než chlapci a přitahují na sebe méně pozornosti ve snaze „zapadnout“ mezi vrstevníky.

Vysoká inteligence, schopnost vlastní analýzy, puntičkářství a tvořivost jsou vlastní mnohým z nich a mohou vést k jejich vlastnímu kritickému hodnocení. Někteří z nich mohou mít větší obavy ze smyslu života a jejich „místa na světě“, než jejich vrstevníci a mohou projevovat známky extrémní citlivosti a emočního pnutí.

Učitelé a rodiče potřebují porozumět vědomostním, citovým a společenským potřebám MiNDů. Využití osobnostních profilů je jedním ze způsobů lepšího porozumění díky bližšímu pohledu na jejich pocity, chování a potřeby. Betts G. & Neimark M. (1988) zdůrazňují důležitost vnímání těchto profilů jako teoretického a nikoliv diagnostického modelu. Vyučující by si též měli být vědomi toho, že se jejich potřeby a chování mění s věkem. V okamžiku dospívání mohou patřit do jedné nebo více skupin.

Úspěšní (samostatní, závislí, nekreativní)

Vysoký počet žáků identifikovaných jako mimořádně nadaných patří mezi "úspěšné". Žáci, kteří projevují chování, pocity a potřeby jako "úspěšní", se naučili používat systém. Poté, co zjistili, co funguje doma i ve škole, začnou se chovat adekvátně. Učí se dobře a jsou schopni dosahovat výborných výsledků u zkoušek a v testech inteligence. Díky tomu jsou většinou identifikováni jako mimořádně nadaní. Zřídka vykazují problémy chování, neboť si vyžadují souhlas od učitelů, rodičů a ostatních dospělých. Jsou to žáci, o kterých si mnozí myslí, že to „zvládnou sami“.

Avšak „úspěšní“ se často začnou ve škole nudit a naučí se využívat systém tak, aby jím prošli s co nejmenším úsilím. Spíše než sledování vlastních zájmů a cílů, mají sklony školou „proplouvat“ a hledat strukturu a směr od vyučujících. Jsou závislí na rodičích a učitelích. Selhávají v získávání návyků a přístupů k samostatnosti, nakonec však dosáhnou výsledků.

Celkově tito žáci činí dojem, že mají kladné sebepojetí, neboť byli ujištěni o jejich úspěších. Jsou oblíbeni mezi vrstevníky a jsou začleněni do společenských skupin. Jsou závislí na systému, ale nejsou si vědomi toho, že mají nějaké nedostatky, protože jsou ujišťováni dospělými, kteří jsou jimi a jejich úspěchy potěšeni.

Vypadá to, jako by tito žáci ztratili tvořivost a samostatnost. Z této skupiny často pochází mladí mimořádně nadaní, kteří nemusejí být úspěšní na vysoké škole a později v dospělosti. Neovládají dovednosti, pojetí a přístupy nutné pro celoživotní vzdělávání. Jsou dobře přizpůsobeni společnosti, ale nejsou dobře připraveni na neustále se měnící životní výzvy.

Úspěšní (samostatní, závislí, nekreativní)

Pocity a postoje

- nuda
- závislost
- pozitivní sebepojetí
- úzkostliví / starostliví
- cítí vinu ze selhání
- vnější motivace
- odpovědní za ostatní
- snižují víru v sebe a pravdu vlivem svých emocí
- sebekritika

Chování

- vysoce úspěšní
- vyhledávají svolení učitelů
- nízká ochota riskovat
- dobře fungují v akademickém prostředí
- přijímají & přizpůsobují se
- jsou závislí

Potřeby

- vidění nedostatků
- výzev
- učení se asertivitě
- samostatnosti
- pomoci s nudou
- vhodný studijní plán

Vnímání u dospělých a vrstevníků

- milování učiteli
- obdivování vrstevníky
- milování a přijetí rodiči

Identifikace díky/z:

- velmi vysoké hodnocení v akademických testech, výkonnostních testech a testech IQ
- doporučení učitele

Domácí podpora

- nezávislost
- vlastnictví
- svoboda vlastní volby
- čas na osobní zájmy
- zkušenost z přijetí rizika

Podpora školy

- obohacený studijní plán
- čas na osobní zájmy
- zhuštění učiva na nutné minimum
- nácvik dovedností samostatného vzdělávání
- umožnění detailního studia
- mentoring
- poradenství při výběru vysoké školy a zaměstnání

Autonomní (samostatní, nezávislí, kreativní)

Málo mimořádně nadaných žáků prokazuje projevy charakteristické tomuto stylu již ve velmi raném věku, i když rodiče mohou rozpoznat první náznaky již dříve v domácím prostředí.

Stejně jako „úspěšní“, i tito studenti se naučili efektivně pracovat ve školském systému. Nicméně, na rozdíl od „úspěšných“, kteří se snaží o co nejmenší úsilí, „autonomní“ žáci se naučili používat systém k vytvoření nových příležitostí ve svůj prospěch. Oni nepracují pro systém; oni zajistí, aby systém pracoval pro ně. „Autonomní“ žáci mají silné, pozitivní sebepojetí, protože jejich potřeby jsou naplněny: jsou úspěšní, dostávají pozitivní zpětnou vazbu a podporu díky svým úspěchům a své osobnosti.

Jsou respektováni dospělými i vrstevníky a často zastávají nějakou funkci ve vedení své školy nebo místní komunitě.

Autonomní žáci jsou nezávislí a sebe motivující. Cítí se bezpečně, když mohou navrhovat vlastní vzdělávací a osobní cíle. Jsou se sebou spokojeni a jsou schopni riskovat. Důležitým aspektem je jejich silné vnímání osobní vnitřní síly. Uvědomují si, že mohou vytvářet změnu ve svém vlastním životě a nečekat na ostatní, aby ji udělali za ně nebo jim jakkoliv museli asistovat. Jsou schopni svobodně a odpovídajícím způsobem vyjádřit své pocity, cíle a potřeby.

Autonomní (samostatní, nezávislí, kreativní)

Pocity a postoje

- sebevědomý
- sebe přijímající
- nadšený
- akceptovaný ostatními
- podporující
- s touhou po poznání a učení se
- umí akceptovat vlastní chyby
- sebe motivující
- se silnou vnitřní silou
- akceptující ostatní

Chování

- má odpovídající sociální dovednosti
- pracuje samostatně
- vytváří si vlastní cíle
- lehce překonává překážky
- pracuje bez souhlasu
- naslouchá svým vášním (oblastem zájmu)
- je kreativní
- zastává svůj názor
- riskuje

Potřeby

- zastání
- zpětnou vazbu
- facilitace
- podporu při riskování
- vhodné příležitosti

Vnímání u dospělých a vrstevníků

- akceptovaný vrstevníky i dospělými
- obdivovaný pro své schopnosti
- rodiči vnímány jako schopný a zodpovědný
- pozitivně ovlivňující
- úspěšný
- duševně zdravý

Identifikace díky/z:

- splněným výsledkům
- výborným známám/hodnocení v akademických testech
- rozhovorům
- nominaci učitele / vrstevníků / rodičů / blízkého okolí / sebe
- IQ testům
- testování kreativity

Domácí podpora

- zastání ve škole i v komunitě
- poskytnutí příležitosti související s jejich vášní
- povolení přátel všech věkových kategorií
- odstranění časového a prostorového omezení
- realizace rodinných projektů
- zapojení žáka do zálib rodičů

Podpora školy

- obohacení dlouhodobého individuálního vzdělávacího plánu a učebních osnov
- zhuštění učiva na nutné minimum
- odstranění časového a prostorového omezení
- umožnění detailního studia
- mentoring
- vysokoškolské a kariérové poradenství a poskytnutí takových příležitostí
- netrvání na plnění tradičních školních pravidel a předpisů (školního řádu)

Skrývači svých schopností

Obecně platí, že se jedná spíše o dívky procházející pubertou, ačkoli chlapci mohou také skrývat své schopnosti či talent. Chlapci začínají „skrývat nadání“ většinou pak na 2. stupni a typicky v reakci na tlak k účasti ve sportu.

MiND „skrývající své schopnosti“ jsou mimořádně nadanými děvčaty, jejichž vlastní potřeby se výrazně zvýšily na přelomu 1. a 2. stupně ZŠ (Kerr, 1985). Začínají popírat svůj talent, aby se více cítily součástí běžné skupiny vrstevníků. Žáci, kteří jsou vysoce motivovaní a intenzivně se zajímají o akademické nebo tvůrčí záležitosti, mohou zdánlivě projít náhlou radikální transformací a ztratit veškerý zájem o předchozí vášně. Často mají pocit nejistoty a úzkosti. Jejich proměnlivé potřeby jsou často v rozporu s očekáváním učitelů a rodičů. Až příliš často dospělí vůči nim reagují způsobem, který jen zvýší jejich vzdor a odmítání. Tendencí je tlačit tyto děti a trvat na pokračování v jejich studiu bez ohledu na to, jak se cítí. Největším přínosem pro „skrývače schopností“ je přijetí takových, jací jsou.

„Skrývačům schopností“ by nemělo být dovoleno opustit všechny projekty, přesto by měly existovat možnosti k uspokojení jejich akademických potřeb i v době, kdy si prochází onou transformací. Mladiství, kteří jsou odolní výzvám, je mohou odvést od těch, kteří jim pomáhají uspokojit jejich potřeby a naplnit dlouhodobé cíle.

Skrývači svých schopností

Pocity a postoje

- nejistí
- pod tlakem
- zmatení
- cítí se vinni
- ohrožení
- snižují víru v sebe a pravdu vlivem svých emocí

Chování

- popírá schopnosti
- odpadává z podpůrné skupiny
- odolává výzvám
- chce se společensky začlenit
- mění přátele

Potřeby

- svoboda volby
- být si vědomi konfliktů
- být si vědomi svých pocitů
- podpora schopností
- zapojení s vrstevníky, kteří jsou také mimořádně nadaní
- informovanosti o možnostech v kariéře/ve škole
- sebe-přijetí

Vnímání u dospělých a vrstevníků

- vidění jako lídři nebo nerozpoznaní
- vnímání jako průměrní a úspěšní
- vnímání jako vyhovující
- vnímání jako tiší / plaší
- dospělí v nich vidí neochotu riskovat
- vidění jako odporující

Identifikace díky/z:

- nominace od vrstevníků, kteří jsou také MiND
- doporučení z domova, z komunity či od učitelů
- testování dosažených výsledků
- IQ testy
- sledování výkonu

Domácí podpora

- přijetí
- předat zkušenosti s plánováním vysoké školy a kariéry
- umožnit trávení času s vrstevníky
- poskytnout vzory, kteří jsou také mimořádně nadaní
- sestavit celoživotní způsob vzdělávání
- dát svobodu volby

Podpora školy

- rozpoznat a správně umístit
- umožnit strávit čas mimo třídy s extra podporou
- poskytnout vzory stejného pohlaví
- nadále předávat vysokoškolské a kariérové informace

Kreativní rebelové

Mnoho školních systémů neidentifikuje „kreativní rebely“ k další podpoře. „Kreativní rebelové“ obvykle vykazují vysoký stupeň kreativity a mohou se jevit jako tvrdohlaví, netaktní nebo sarkastičtí. Často zpochybňují autority a mohou si dobírat učitele před celou třídou. Nejsou v souladu se systémem a nenačili se ho používat ve svůj prospěch. Dostávají málo uznání a minimum odměn. Jejich interakce ve škole a doma často způsobují konflikt.

Tito žáci se cítí frustrovaně, protože školní systém nepotvrdil jejich talent a schopnosti. Potýkají se s nedostatkem sebeúcty. Mohou nebo nemusí se cítit součástí sociální skupiny. Někteří si také dobírají spolužáky, a proto často nejsou zahrnuti nebo vítáni při aktivitách nebo skupinových projektech. Na druhou stranu někteří mají smysl pro humor a jsou kreativní, což přitahuje jejich vrstevníky. Přesto jejich spontánnost může být pro třídu rušivá. I přes jejich kreativitu mají často negativní sebeuvědomění.

V případě, že nedojde k patřičným zásahům na přelomu 1. a 2. stupně ZŠ, mohou být „kreativní rebelové“ v ohrožení kvůli případným drogovým závislostem nebo delikventnímu chování. Rodiče mimořádně nadaných žáků na 2. stupni, kteří se stanou „defenzivními odpadlíky“ si často uvědomí, že jejich dítě vykazovalo chování „kreativních rebelů“ již právě na přelomu 1. a 2. stupně ZŠ. I přesto, že tento vztah nebyl empiricky ověřen, nepochybně přináší významné důsledky, které si zasluhují vážnou pozornost.

Kreativní rebelové

Pocity a postoje

- nuda
- frustrace
- nízká sebeúcta
- netrpělivost
- opoziční
- zvýšená precizivnost
- nejistý v sociálních rolích

Chování

- opravuje učitele
- zpochybňuje pravidla, postupy, předpisy
- je upřímný, přímý
- změny nálady
- nekonzistentní pracovní návyky
- špatné sebeovládání / slabá sebekontrola
- kreativní
- dává přednost vysoce aktivnímu, poutavému, zvidavému přístupu
- postaví se za svůj názor
- je soutěživý

Potřeby

- napojení s ostatními
- učit se takt, flexibilitu, sebeuvědomění, sebeovládání, sebe přijetí
- podpora tvořivosti
- systém dohod

Vnímání u dospělých a vrstevníků

- jsou otravní a vzpurní
- zapojeni v boji o moc
- viděni jako tvůrčí
- problémy s disciplínou
- vrstevníci je vidí jako zábavné
- dospělí je chtějí měnit
- dospělí je nevidí jako mimořádně nadané

Identifikace díky/z:

- doporučení učitelů, vrstevníků, rodičů / zákonného zástupce
- rozhovory
- sledování výkonu
- doporučení od význačné nespřízněné osoby
- testování tvořivosti

Domácí podpora

- přijetí a porozumění
- umožnit jim následovat svůj zájem
- zastání se jich ve škole
- modelování vhodného chování
- rodinné projekty

Podpora školy

- tolerance
- umístění k vhodnému učiteli
- rozvoj kognitivních i sociálních dovedností
- přímá a jasná komunikace
- dát svolení k vyjadřování pocitů
- umožnění detailního studia
- mentoringem budovat sebeúctu
- dohody s chováním

Defenzivní odpadlíci

„Defenzivní odpadlíci“ jsou našťvaní, vzteklí. Jsou našťvaní na dospělé a na sebe, protože systém dlouhodobě nenaplnuje jejich očekávání a oni se cítí odmítnuti. Svůj vztek projevují depresivním chováním, uzavřením do sebe nebo navenek reagují defenzivně.

„Defenzivní odpadlíci“ mají často zájmy, které leží mimo realitu tradičního školního vzdělávacího plánu a nedaří se jim získat podporu a potvrzení jejich talentu a zájmu, jež leží v těchto neobvyklých sférách. Škola se jim zdá irelevantní a možná i pro ně nepřátelská. Většinou jsou „defenzivními odpadlíky“ žáci 2. stupně, i když někdy i stupně prvního – ti chodí do školy sporadicky nebo pouze v některých dnech a v podstatě tak „odpadají“ duševně, psychicky, ne-li fyzicky.

„Defenzivní odpadlíci“ jsou často mimořádně nadaní žáci, kteří byli velmi pozdě identifikováni, možná ani ne dříve než na 2. stupni. Jsou zatrpklí a rozmrzelí v důsledku pocitu odmítnutí a opomenutí. Jejich sebeúcta je velmi nízká a vyžadují velmi blízký vztah s dospělým, který je povede a kterému mohou důvěřovat. Rodinné konzultace jsou důrazně doporučovány a „odpadlíkovi“ by rovněž mělo být poskytnuto individuální poradenství. Diagnostické testování je také nezbytné pro účely stanovení možných oblastí podpory v učení.

Defenzivní odpadlíci

Pocity a postoje

- odpor
- vztek, zlost
- deprese
- výbušnost
- slabé sebeuvědomění
- opoziční
- vyhořelý

Chování

- špatná docházka
- nedokončuje úkoly
- sleduje vedlejší zájmy
- sní ve třídě
- sebepoškozuje se
- izoluje se
- je kreativní
- kritizuje sebe a druhé
- pracuje nekonzistentně
- rozvrací okolí (lidi i věci)
- jeví se jako průměrný či podprůměrný
- je v opozici

Potřeby

- individuální program
- intenzivní podpora
- alternativy (samostatné, nové příležitosti)
- poradenství (individuální, skupinové a rodinné)
- podpora v učení, která pomáhá s jeho dovednostmi

Vnímání u dospělých a vrstevníků

- dospělí jsou na ně rozzlobení
- vrstevníci je odsuzují, odmítají je a vysmívají se jim
- vnímání jako samotáři a odpadlíci, také jako nebezpeční a vzpurní

Identifikace díky/z:

- brzké rozhovory
- nesoulad mezi IQ a prokázanými výsledky
- rozpor a nekonzistence ve výkonu
- testování tvořivosti
- nominace od vrstevníků, kteří jsou také mimořádně nadaní
- podává výkon v mimoškolních oblastech

Domácí podpora

- absolvovat rodinné konzultace

Podpora školy

- realizace diagnostických testů
- skupinové poradenství pro žáky
- podpora netradičních studijních dovedností
- umožnění detailního studia
- mentoring
- poskytnutí alternativních mimotřídních zkušeností

S dvojí výjimečností

Dvojí výjimečnost“ se vztahuje na mimořádně nadané děti, které mají jakékoliv fyzické postižení, psychické potíže, ADHD/ADD, poruchu učení (např. dys-...) nebo poruchu autistického spektra (vč. Aspergerova syndromu). Obvykle nejsou identifikováni jako mimořádně nadaní a ani jim nejsou nabídnuty diferencované výukové programy, které adresují a uspokojují jejich specifické vzdělávací potřeby. Naštěstí, výzkum v oblasti efektivní identifikace těchto dětí dosáhl slibných výsledků a díky nim vznikly možnosti diferencované výuky (Daniels, 1983; Fox, Brody, & Tobin, 1983; Gunderson, Maesch, & Rees, 1988; Maker, 1977; a Whitmore & Maker, 1985).

Žáci s „dvojí výjimečností“ se často nechovají způsoby jaké škola očekává od mimořádně nadaných dětí. Mohou mít nedbalý rukopis nebo rušivé chování, které jim ztěžuje dokončení práce v hodinách a často vypadají zmateně ve své neschopnosti dodávat školou požadované výsledky. Vykazují známky stresu, mohou se cítit poníženě, frustrovaně, odmítnutě, bezmocně či izolovaně.

Tyto děti mohou popírat, že mají nějaké potíže, protože tvrdí, že činnosti nebo úkoly jsou „nudné“ nebo „hloupé.“ Mohou používat humor k ponížení ostatních, aby posílili jejich vlastní zaostávající sebevědomí. Naléhavě se chtějí vyhnout selhání a jsou nešťastní s bytím, které není dle jejich očekávání. Díky své vysoké inteligenci si vždy najdou patřičné zdůvodnění pocitů z nedostatečnosti. Často jsou netrpěliví, kritičtí a přehnaně vzdorovitě reagují na kritiku.

Tradičně jsou tito studenti buď ignorováni, protože jsou vnímáni jako průměrní nebo zařazeni do doučovacích programů. Školy mají tendenci soustředit se na jejich slabiny a nedaří se jim posilovat jejich silné stránky nebo talent.

S dvojí výjimečností

Pocity a postoje

- bezmocný
- frustrovaný
- nízká sebeúcta
- neznalost vlastního potenciálu
- vztekly

Chování

- prokazuje nekonzistentní výkon
- jeví se průměrně nebo podprůměrně
- může vyrušovat nebo se předvádět

Potřeby

- zdůraznění silných stránek
- vědomého sebeovládání
- přístup k podpůrné skupině
- poradenství
- rozvoj dovedností

Vnímání u dospělých a vrstevníků

- vnímán jako „divný“
- považovaný za „hloupého“
- vnímán jako bezradný
- zavržený svými vrstevníky
- vnímán jako průměrný až podprůměrný
- vyžadující velkou dávku pevně dané struktury
- viděn jen přes svůj hendikep

Identifikace díky/z:

- rozptyl 11 a více bodů ve výsledcích inteligenčních testů (WISC / WAIS)
- doporučení autorit
- doporučení od informovaného speciálního pedagoga
- rozhovoru
- výkonu
- doporučení učitele

Domácí podpora

- rozpoznání mimořádných schopností
- poskytnutí výzev
- poskytnutí příležitostí k přijetí rizika
- zastání se jich ve škole
- realizování rodinných projektů
- vyhledání poradenství pro celou rodinu

Podpora školy

- zajištění potřebných zdrojů
- poskytnutí alternativních studijních zkušeností
- trávení času s vrstevníky
- poskytnutí individuálního poradenství